

BATI ANADOLU'DA BULUNAN YİV (OLUK) Lİ FRİZLİ YAPILAR

Prof.Dr.Mükerrem (Usman) ANABOLU*

Arkaik Dönem ve Klâsik Dönem Yunan mimarlığında sütun veya ayak (paye) ların dış yüzeylerinde görülen yiv (oluk) ler, Roma İmparatorluk Dönemi mimarlığında diğer mimarlık elemanlarının dış yüzeylerinde kullanılmağa başlamışlardır. Yiv (oluk) lerle bezenmiş olan sütun veya ayak (paye) başlıkları, daha önceki dönemlerin mimarlığında da görülmüşlerdir. Lâkin yiv (oluk) lerle bezenmiş friz, bir Roma İmparatorluk Dönemi mimarlığı buluşudur ve imparatorluğun doğu tarafında yer alan eyaletlerde daha fazla kullanılmıştır (1).

Roma İmparatorluk Döneminde, lâhitlerin dış yüzeylerinde bile yiv (oluk) kullanılır. Helezon şeklindeki yiv (oluk)lerle bezenmiş sütun (burma sütun) da, Roma İmparatorluk Dönemi mimarlığına özgüdür (2 ve 3).

*Prof.Dr.E.Ü.Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, öğretim üyesi.

- 1) Pergamon'da Niyazitepe kazılarında çalışan K.Rheidt, Mezar Tapınağı'nın tarihlenmesi için yiv (oluk) li friz üzerinde durmuştur (K.Rheidt, Niyazitepe bei Pergamon, **İstanbul Mitteilungen**, c. 36 (1986), s.137-140, res.15 a-15 m).
- 2) Bu türlü lâhitlere Roma'da daha çok rastlanır. Batı Anadolu'da Uşak yakınındaki Selçukler'de ve Aphrodisias'da yiv (oluk)li lâhitler bulunmuşlardır. N.Asgari, Aphrodisias'dan çıkmış olan lâhitlerin M.S.212' den sonraki yıllarda yapılmış olduklarını saptamıştır (N.Asgari, Selçukler ve Çevresinden Roma Çağı Lâhitleri ve Mermer Ocakları, **Türk Arkeoloji Dergisi**, c.25/2 (1982), s.21, res.5).
- 3) Batı Anadolu'da , Aphrodisias'daki Aphrodite Tapınağı'nın Propylon'u, Lagon'daki Roma İmparatorluk Dönemi Tapınağı'nın cephesi ve Sardis'deki Gymnasion'un imparator salonu'nda burma sütunlar kullanılmışlardır. Aphrodisias'daki tapınağın propylon'u, Hadrianus'un zamanında inşa edilmiştir (E. Akurgal, **Ancient Civilisations And Ruins of Turkey** (6. baskı) (Istanbul, 1985), (s.174). Lagon'daki Tapınak, biraz daha geç bir zamana aittir (G.Moretti, La rovine di Lagon, **Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente**, c.III (1916-1920), s.135-141, res.64-69). Sardis Gymnasion'u, Excavation and Restoration Activities at Sardis in 1971, **Türk Arkeoloji Dergisi**, c. 20/1 (1973), s.90-91, res.10 ve 15). Konya yakınındaki Yunuslar'da bulunup M.S.250' ye tarihlenen lâhit te, burma sütunları bezeme elemanı olarak kullanmıştır (E.Akurgal, **Adı Verilmiş Olan Eser**, s. 167, lev. 15 b).

Ephesos'da Celsus Kitaplığı'nın üst katında görülen yiv (oluk) li friz, Batı Anadolu'daki en erken örneklerden biridir (4) (Res.1 ve 2). Bunun yiv (oluk) lerinin üst tarafları, hafifçe öne doğru kıvrılırlar fakat frizin yüzeyinden dışarı çıkmazlar. Yiv (oluk) lerin kenar kalınlıkları, çok azdır, Celsus Kitaplığı'nın M.S.110'da inşa olunmağa başlayıp M.S.135'de tamamlanmış olduğunu biliyoruz. Sagalassos'daki Dionysos Tapınağı'nın frizi de buna benzerdir. Sadece yiv (oluk) leri, üst tarafta frizin yüzeyinden dışarı taşarlar (5) (Res.3). Gene Ephesos'da Skolastikia Therme'lerinin latrine kısmında, üzeri yazıtlı olan bir arşitrav-friz bloku bulunmuştur (6). Bunun frizi, bir taraftan Celsus Kitaplığı'nın diğer taraftan da Kuretler Caddesi'ndeki Domitianus zamanı yapısının frizine benzer. Yazı karakteri de, M.S.I.yüzyıl sonları - M.S.II.yüzyıl başlarına işaret eder(7) (Res.4). Ephesos'daki Hadrianus Tapınağı'nda ikinci defa olarak kullanılmış olan yiv (oluk) li friz parçası da, yazıtlıdır. Bu, Asiarkh M.Cladius P. Vedius Antoninus Sabinus'un adını verir.

Pergamon'da Yukarı Agora'daki Korinthos Mimarlık Düzenli Galeri'de de, yiv (oluk) li friz kullanılmıştır(8). Gene Pergamon'da, Doğu Therme'lerinin avlusunda, yiv (oluk) li frize rastlanır (9). Bunun yiv(oluk)leri, aşağıdan yukarıya doğru kıvrılırlar. Yiv (oluk)ler, daha derin olarak oyulmuş çizgiler ile birbirlerinden ayrılmaktadırlar (10). Bunlar, M.S. II. yüzyılın ortalarına aittirler. Termessos'da da,

-
- 4) K.Rheidt, **Adı Verilmiş Olan Eser**, s. 137, res. 15 b (W.Wilberg, *Foschungen in Ephesos*, c. 5/1 (1953), s. 27, res. 56, s.30, res.64 ve 65'den yararlanılarak).
- 5) K. Lanckoronski, **Städte Pamphylens und Pisidiens**, c.II (Wien, 1890), s. 141-142, res. 112 ; M.(Usman) Anabolu, **Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları** (İstanbul, 970), s.79, res.299 a-299 c). K.Rheidt, bu yapıdan E 1 Basilikası olarak söz etmektedir (K.Rheidt, **Adı Verilmiş Olan Eser**, s. 138, res. 15 c'ye bak).
- 6) Fr. Millner, XXI. Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos, **Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Instituts in Wien**, c.43 (1955), Ekcild, s.20-21, res. 13.
- 7) Fr.Miltner, XXII. Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos, **Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Instituts in Wien**, c.44 (1959), Ekcild, s.265-266, res.127.
- 8) K.Rheidt, **Adı Verilmiş Olan Eser**, s. 138, res.15 e (**Altertümer von Pergamon**, c.6, lev. 21'den yararlanılarak).
- 9) K.Rheidt, **Adı Verilmiş Olan Eser**, s.139, res. 15 f (**Altertümer von Pergamon**, c. 6, Lev. 24 /5'den yararlanılarak).
- 10)K.Rheidt,**Adı Verilmiş Olan Eser**, s.139, res. 15 h (R.Heberdey, G.Niemann, **W.Wilberg,Forschungen in Epnesos**, c.2 (1912, s.72, res. 142'den yararlanılarak).

bunun benzerine rastlanmıştır (11).

Pergamon'da Yukarı Gymnasion'un imparator salonu'ndaki yiv (oluk)lı frizdeki yiv (oluk)lerin üst bitimleri, 1 şeklindedirler. Yiv (oluk) ler arasındaki aralıklar da, derin bir şekilde oyulmuşlardır (12). Salonun inşa tarihi, bulunmuş olan yazıt sayesinde M.S.169 olarak saptanmıştır. Bunun yiv (oluk) lerinin alt kısımlarındaki şişkinlik, büsbütün kaybolmuştur. Sagalassos Tiyatrosu'nun Roma İmparatorluk Dönemi skene'si ile Aizanoi'daki Zeus Tapınağı'nın etrafını çeviren galerilerin frizlerinde, S şeklindeki profil gene karşımıza çıkar (13). Aizanoi'daki Zeus Tapınağı, bir Hadrianus zamanı (M.S.117-138) yapıdır. Onda da, yiv (oluk) li frize yer verilmiştir. Tapınağın etrafındaki galeriler, M.S. II.yüzyılın ikinci yarısında yapılmışlardır. Bu sonuncuların frizlerinde, S profili vurgulanmıştır. Pergamon'da Niyazitepe'de bulunan Mezar Anıtı'nın frizi de, bunlarla aynı zamanda yapılmış olmalıdır (14). Side Tiyatrosu'nun skene kısmındaki Aedícula'nın frizi ile Side'deki P Tapınağı'nın frizi de, M.S.II. yüzyılın ikinci yarısına aittirler(15) (Res.5 ve 6).

Sardis'deki Gymnasion'un frizi, Sagalassos Tiyatrosu'ndaki friz ile benzerlik gösterir (16) (Res.7).

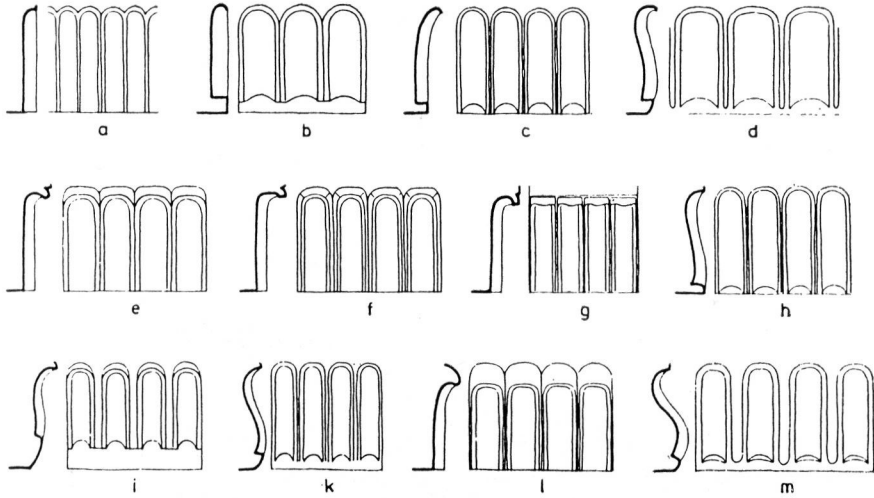
Hierapolis'deki Apollon Arkhagetes Tapınağı'nın frizinde, yiv (oluk) ler, bir akanthos yaprağı sırasının üzerinde yer almaktadırlar (17) (Res.8). Ephesos'daki Alytar Stoası'na ait olan yiv (oluk) li friz ise, bunların tümünden daha geç bir zaman aittir (18).

-
- 11) K.Rheidt, **Adı Verilmiş Olan Eser**, s.138, res. 15 d (K.Lanckoronski, **Adı Verilmiş Olan Eser**, s. 54, res. 10' dan yararlanılarak).
 - 12) K.Rheidt, **Adı Verilmiş Olan Eser**, s. 139, res.15 l (**Altertümer von Pergamon**, c.6,lev.22'den yararlanılarak).
 - 13) K.Rheidt, **Adı Verilmiş Olan Eser**, s. 139, res. 15 k (R.Naumann, **Der Zeustempel zu Aizanoi**, lev. 30'dan yararlanılarak).
 - 14) K.Rheidt, Niyazitepe bei Pergamon, **İstanbul Mitteilungen**, c.36 (1986), s.140, res.15 g.
 - 15) A.M.Mansel, **Side, 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları**, s. 201, res. 231 ve 232. A.M.Mansel, **Die Ruinen von Side**, s.86-90, res. 67-70.
 - 16) M.A. Hanfmann, Excavations and Restoration in Sardis, **Türk Arkeoloji Dergisi**, c.19/1, s.102, res. 1, 28-31.
 - 17) G. Carettoni, Scavo del Tempio di Apollo a Hierapolis, **Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente**, c.41/42.N.S.c.25/26 (1963-1964), s.411-433, res.1-42; M.(Usman) Anadolu, **Adı Verilmiş Olan Eser**, s.98-99, res.300.
 - 18) Fr. Miltner, XXIII, Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos, **Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Instituts in Wien**, c.41 (1959), Ekcild, s.326 not 10, res. 172.

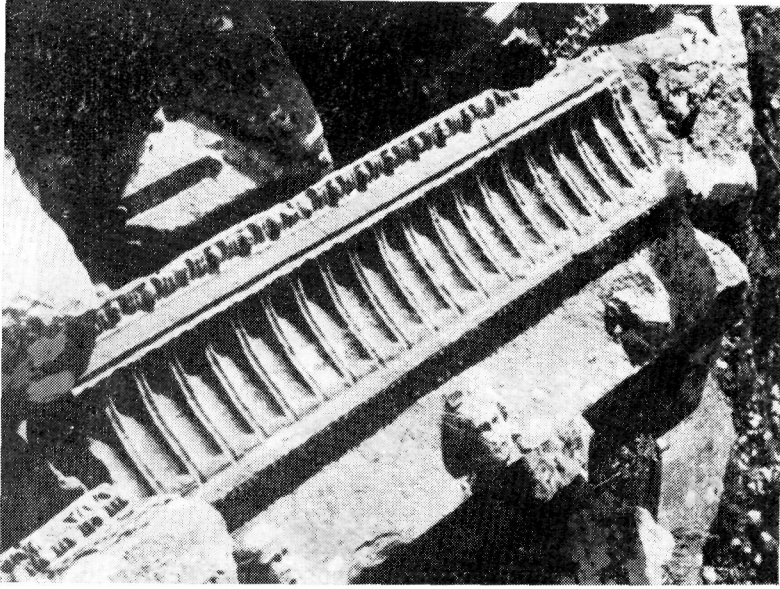
RESİMLER

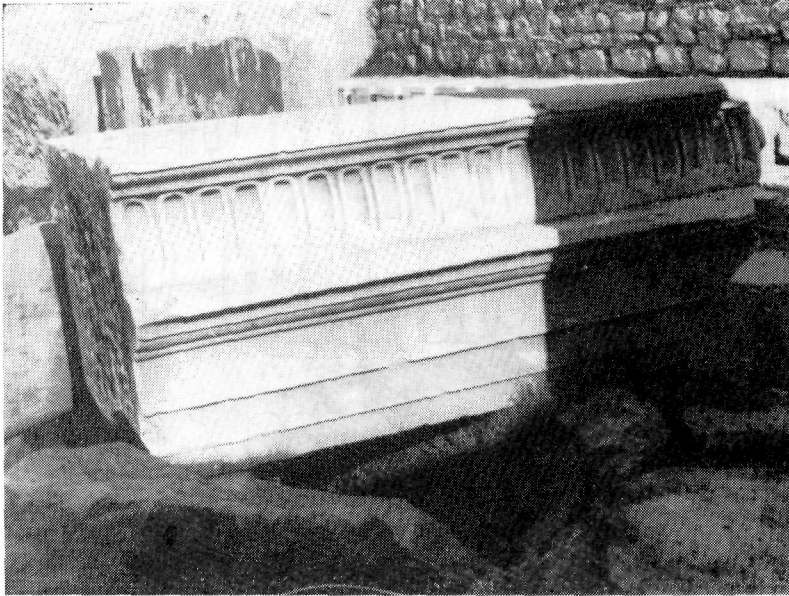
Res. 1- Ephesos'daki Celsus Kitaplığı

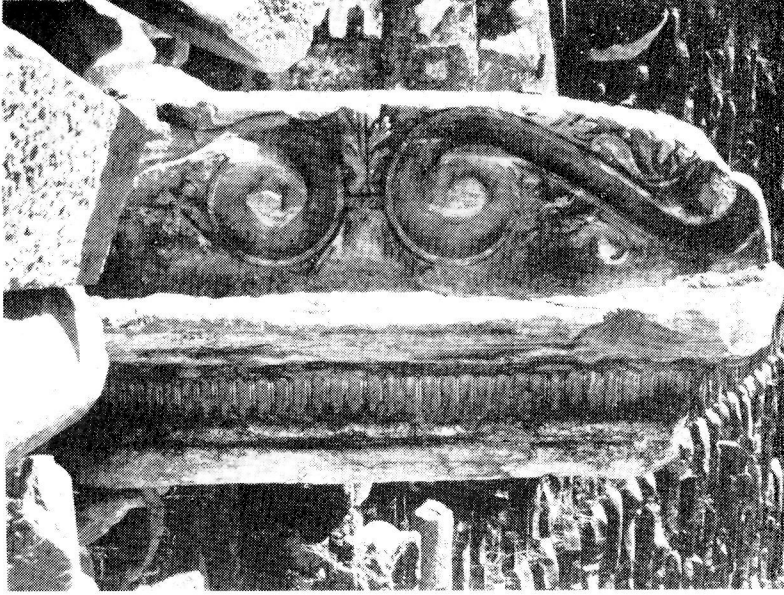
Res. 2- K. Rheidt, Niyazitepe bei Pergamon, İstanbuler Mitteilungen, C.36 (1986), res. 15'de b ile gösterilmiş olan çizim Ephesos'daki Celsus Kitaplığı'ndaki frize aittir.

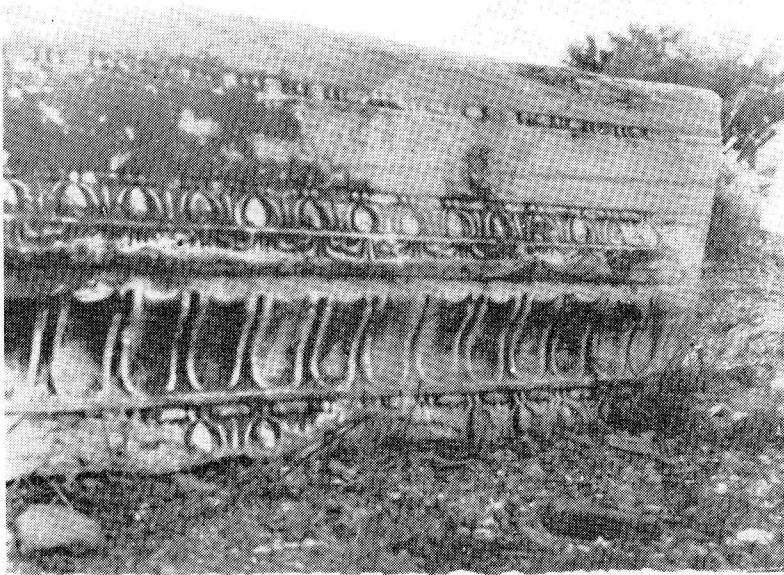
Res.3 Sagalassos'daki Dionysos Tapınağı'nın frizi.

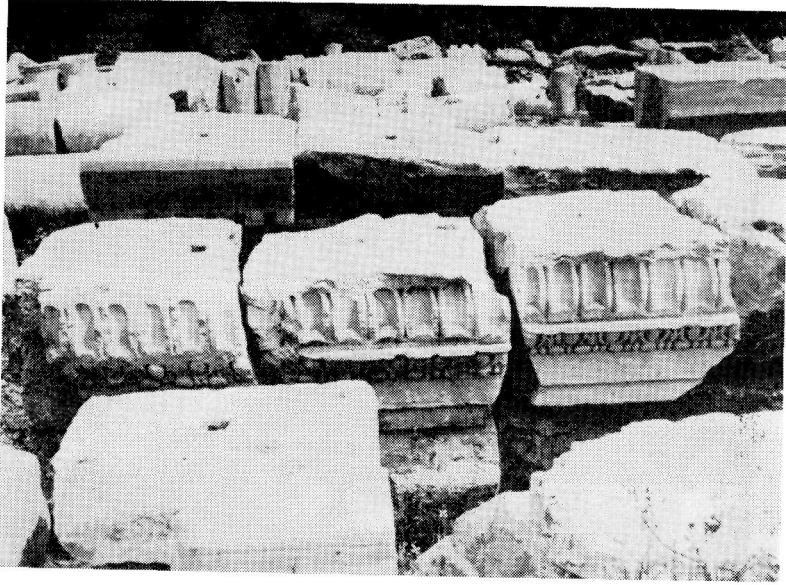
Res. 4- Ephesos'daki Skolastikia Therme'lerinin latrine kısmın bulunmuş olan ikinci defa olarak kullanılmış friz.

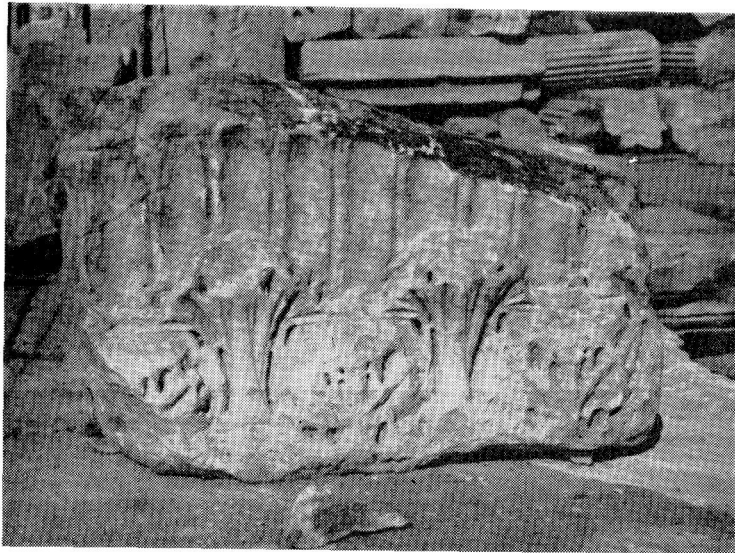
Res. 5- Side'deki Tiyatro'nun skene kısmına ait bir aedıcula'nın frizi.

Res. 6- Side'deki P Tapınağı'nın frizi.

Res. 7- Sardis'teki Gymnasion'un frizi.

Res. 8. Hierapolis'deki Apollon Arkhagetes Tapınağı'nın frizi.